

Bảo vệ đa dạng sinh học và chống biến đổi khí hậu là bảo vệ khả năng sáng tạo văn hóa của xã hội

Nguyễn Minh Hoàng

Hồ Chí Minh, 09-05-2024

* * *

Từ lâu, các nhà nhân chủng học, địa lý học và các học giả khoa học xã hội và nhân văn đã cho rằng cách con người hình thành các giá trị và hành vi văn hóa có tác động rất lớn bởi hệ sinh thái ở nơi mà họ đang sinh sống. Điều này dẫn đến việc con người sử dụng các giá trị và hành vi văn hóa như những phương tiện để thay đổi và thích nghi với môi trường xung quanh [1,2]. Ví dụ, nhiều nghiên cứu đã cho thấy các yếu tố khí hậu và/hoặc sinh thái có thể tác động đến các giá trị văn hóa phi vật thể như hệ tư tưởng chính trị, hệ thống đạo đức, niềm tin vào các vị thần có đạo đức, và niềm tin vào cây cổ thụ [3-6].

Mới đây, Shota Shibasaki, Ryosuke Nakadai và Yo Nakawake đã tiến thêm một bước khi cho thấy các mô típ trong truyền thuyết dân gian bị giới hạn bởi các đặc điểm sinh thái địa phương [7]. Cụ thể, nghiên cứu của các tác giả đã chứng minh rằng sự hiện diện của các con vật trong thực tế gần như là một điều kiện tiên quyết để các con vật tinh ranh ma mãnh (trickster animals) xuất hiện trong các câu chuyện. Trong các câu chuyện truyền thuyết dân gian, các con vật này thường đóng vai trò phá vỡ các quy tắc, thách thức trật tự hiện hữu, và qua đó đem lại sự thay đổi hoặc đổi mới. Ngoài ra, sự hiện diện của các con vật ở khu vực lân cận trong thực tế cũng tác động tới sự xuất hiện của các con vật đầy trong truyện. Sự phân bố của các con vật trong thực tế và các con vật lấy cảm hứng từ chúng ở trong truyện gần như trùng khớp hoàn toàn với nhau và đều bị ảnh hưởng bởi các điều kiện khí hậu giống nhau [7].

Từ nghiên cứu của Shibasaki, Nakadai and Nakawake [7], ta có thể thấy được hình thái của các sản phẩm văn hóa bị tác động đáng kể bởi các đặc tính về sinh thái và sinh vật ở nơi sản phẩm ấy được tạo thành. Từ góc độ thông tin, thiên nhiên là một trong những nguồn thông tin quan trọng cho quá trình hấp thu, xử lý, và so sánh để từ đó sáng tạo ra các dạng thông tin mới [8,9]. Ngay cả khi đó là những chi tiết tưởng tượng và phi vật lý, thì nó cũng được dựa trên các suy luận về thực tế và thế giới vật lý xung quanh [10].

Khung Quản Trị Tri Thức SM3D cho rằng khả năng sáng tạo (bao gồm cả các sản phẩm văn hóa) của một cá nhân hay một tập thể phụ thuộc rất nhiều vào khả năng serendipity và nguyên tắc 3D [11,12]. Trong khi serendipity là khả năng nhận biết, đánh giá, và tận dụng các thông tin xuất hiện bất ngờ để tạo ra sự đổi mới nhằm mục đích sinh tồn (trong cả môi trường xã hội và thiên nhiên), thì 3D được dùng để chỉ ba loại kỹ luật (hoặc nguyên tắc): 1) sử dụng kiến thức và chuyên môn tốt nhất trong lĩnh vực (within discipline), 2) kết nối với kiến thức và chuyên môn tốt nhất bên ngoài lĩnh vực (out of the discipline), và 3) thực hiện hai việc trên với

một quá trình kỷ luật đến khi sản phẩm sáng tạo được tạo ra [13,14]. Để đạt được nguyên tắc 3D và tận dụng khả năng serendipity hiệu quả, các quan sát từ môi trường xung quanh hay thông qua việc tiếp cận với các hệ thống lưu trữ kiến thức tập thể (như sách, báo, phim, ảnh, truyền miệng, v.v.) đều rất quan trọng. Hay nói cách khác, khả năng sáng tạo các sản phẩm văn hóa của các cá nhân hoặc tập thể phụ thuộc vào sự sẵn có và khả năng tiếp cận thông tin của họ [13].

Thiên nhiên làm tăng khả năng sáng tạo văn hóa. Vẽ bởi Imagine AI
(<https://www.imagine.art/dashboard>)

Vậy điều gì sẽ xảy ra khi các hệ sinh thái đang ngày càng bị biến đổi và sự đa dạng sinh học đang ngày càng giảm sút? Theo Chỉ số Hành tinh Sống (Living Planet Index), quần thể của các loài sinh vật đã bị sụt giảm trung bình khoảng 69% trong chỉ từ 1970 đến 2018, và khoảng 1 triệu loài động thực vật đang bị đe dọa tuyệt chủng [15]. Biến đổi khí hậu do con người gây ra đã và đang làm trầm trọng hơn sự mất đa dạng sinh học [16]. Hàng loạt sự kiện tử vong hàng loạt của sinh vật trên khắp thế giới đã được ghi nhận. Đây chỉ là những con số mà chúng ta

ghi nhận được, và có thể có nhiều loài động thực vật đã tuyệt chủng do tác động của con người trước khi chúng ta có thể kịp ghi nhận.

Để trả lời cho câu hỏi này, việc ra đời của quyển sách *Ngũ ngôn Bói cá* có thể là một ví dụ cụ thể. Quyển sách là tập hợp các mẫu truyện ngắn hư cấu sử dụng hình ảnh thế giới loài chim, với chim bói cá, đôi khi thông thái, đôi khi ranh mãnh, là nhân vật chính [17]. Theo như đánh giá của GS. Nancy K Napier, quyển sách là tác phẩm cung cấp cho người đọc một cái nhìn hấp dẫn về văn hóa Việt Nam. Mặc dù đây là một sản phẩm giúp lột tả các giá trị văn hóa xã hội Việt Nam, nhưng nếu không có các quan sát và tư liệu phong phú về các loài chim (đặc biệt là bói cá) thì quá trình sáng tạo đầy gần như không thể xảy ra được

Vì thế, chúng tôi cho rằng, sự suy giảm đa dạng sinh học có khả năng sẽ làm giảm đi khả năng sáng tạo các sản phẩm văn hóa, vì sự biến mất của các loài động thực vật đồng nghĩa với việc nguồn thông tin tham khảo cho quá trình sáng tạo cũng sẽ bị giảm sút.

Một trong những trở ngại lớn hiện nay đối với việc bảo tồn đa dạng sinh học và chống biến đổi khí hậu là thái độ thờ ơ và lãnh cảm của một số bộ phận người dân đối với môi trường. Vì thế, việc bảo tồn đa dạng sinh học và chống biến đổi khí hậu cần được xem như giá trị cốt lõi của văn hóa tiến bộ và nhân văn [18-20]. Khi các sản phẩm văn hóa chú trọng vào kết nối con người với thiên nhiên, nâng cao nhận thức về giá trị của thiên nhiên, và trách nhiệm của con người với thiên nhiên thì chúng ta mới có thể tiếp tục bảo tồn và nâng cao khả năng sáng tạo văn hóa của xã hội [21,22].

References

- [1] Collard IF, Foley RA. (2002). Latitudinal patterns and environmental determinants of recent human cultural diversity: do humans follow biogeographical rules? *Evolutionary Ecology Research*, 4(3), 371-383.
- [2] Orlove BS. (1980). Ecological anthropology. *Annual Review of Anthropology*, 9(1), 235-273.
- [3] Conway III LG, Chan L, & Woodard SR. (2020). Socio-ecological influences on political ideology. *Current Opinion in Psychology*, 32, 76-80.
- [4] Talhelm T, et al. (2014). Large-scale psychological differences within China explained by rice versus wheat agriculture. *Science*, 344(6184), 603-608.
- [5] Botero CA, et al. (2014). The ecology of religious beliefs. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(47), 16784-16789.
- [6] Nakadai R. (2023). Macroecological processes drive spiritual ecosystem services obtained from giant trees. *Nature Plants*, 9(2), 209-213.
- [7] Shibasaki S, Nakadai R, Nakawake Y. (2024). Biogeographical distributions of trickster animals. *Royal Society Open Science*, 11, 11231577.
- [8] Vuong QH. (2023). *Mindsponge Theory*: Walter de Gruyter GmbH.
<https://www.amazon.com/dp/B0C3WHZ2B3>

- [9] Nguyen MH, Le TT, Vuong QH. (2023). Ecomindsponge: A novel perspective on human psychology and behavior in the ecosystem. *Urban Science*, 7(1), 31.
- [10] McCoy J, Ullman T. (2019). Judgments of effort for magical violations of intuitive physics. *PLoS ONE*, 14(5), e0217513.
- [11] Vuong QH, et al. (2022). Covid-19 vaccines production and societal immunization under the serendipity-mindsponge-3D knowledge management theory and conceptual framework. *Humanities and Social Sciences Communications*, 9, 22.
- [12] Nguyen MH, et al. (2023). Examining contributors to Vietnamese high school students' digital creativity under the serendipity-mindsponge-3D knowledge management framework. *Thinking Skills and Creativity*, 49, 101350.
- [13] Vuong QH, (2022). *A new theory of serendipity: Nature, emergence and mechanism*. Walter de Gruyter GmbH. <https://www.amazon.com/dp/BOC5C4LPF1>
- [14] Napier NK, Nilsson M. (2008). *The Creative Discipline: Mastering the art and science of innovation*. Westport, CT: Praeger.
- [15] World Wide Fund for Nature. (2022). *Living Planet Report 2022 – Building a nature positive society*. Retrieved from Gland: <https://www.zsl.org/what-we-do/projects/living-planet-index>
- [16] Habibullah MS, et al. (2022). Impact of climate change on biodiversity loss: global evidence. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(1), 1073-1086.
- [17] Vuong QH. (2022). *The kingfisher story collection*. <https://www.amazon.com/dp/B0BFV9L58W>
- [18] Harrison LE, Huntington SP. (2000). *Culture matters: how values shape human progress*. Basic Books.
- [19] Vuong QH. (2021). The semiconducting principle of monetary and environmental values exchange. *Economics and Business Letters*, 10(3), 284-290.
- [20] Nguyen MH, Jones TE (2022). Building eco-surplus culture among urban residents as a novel strategy to improve finance for conservation in protected areas. *Humanities & Social Sciences Communications*, 9, 426.
- [21] Vuong QH, Nguyen MH,(2024). Call Vietnam mouse-deer “cheo cheo” and let the empathy save them from extinction: a conservation review and call for name change. *Pacific Conservation Biology*, 30, PC23058.
- [22] Vuong QH, Nguyen MH,(2023). Kingfisher: Contemplating the connection between nature and humans through science, art, literature, and lived experiences. *Pacific Conservation Biology*, 30, PC23044.